

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Δοκίμια τῆς Πρακτικῆς Φιλοσοφίας.

§. 355.

Πολὺν καιρὸν ἀμελεῖτο ἡ Πρακτικὴ Φιλοσοφία, ἵππειδὴ ἡ κυριώτερα σπουδὴ ἐγένετο εἰς τὴν Θεωρίαν. Θωρᾶς Ἀκυνάτης μετὰ τῶν πολυαρίθμων ὑπομνηματισῶν του, οἱ Κασούισαι, καὶ μετὰ τῶν Πραιτεσάντων ὁ Ἀριστοτέλης ἦσαν οἱ κυριώτεροι ὀδηγοί· οἱ Θεολόγοι οἰκαιοποιήθησαν πᾶσαν πρακτικὴν γνῶσιν καὶ κατέθλιβαν τὸ ἐξετασικὸν πνεῦμα. Καθολικὴ δόξα ἀπὸ τοὺς Σχολαστικούς χρόνους ἐρχίσασα ἐπεκράτει, ὅτι ὁ Θεὸς, καθὼ δημιουργὸς τοῦ πνυτός, εἶναι ὁ τελευταῖος λόγος πάσης νομείμου προσαγῆς κατὰ τὴν θέλησίν του. Ἡ ὑπόληψις τῆς Θείας ἀποκαλίψεως ἐβάσαζε ταύτην τὴν καθ' ἑαυτὴν ἀληθινὴν Θεωρίαν· καὶ ὄχι μόνου Θεολόγοι, ἀλλὰ καὶ Θεολογοῦντες Φιλόσοφοι τὴν ἀνέπτυσσαν καὶ τὴν ἐξερέουσαν.

§. 356. Ἡ πολιτικὴ νομοθεσίη, ἣτις ἀπέχετο πολὺ μακρὰν ἀπὸ τῆς Θεολογίας, καὶ αἰσχίσεις τῶν πολιτειῶν καὶ λαῶν ἔφεραν εἰς ἔρευναν τοῦτοιο τοῦ ἀντικειμένου. Ἡ σπουδὴ τοῦ νὰ σερεώσῃ τὰς λογκὰς πληροφορίας, καὶ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ἐξ ἀποκαλίψεως θρησκείαν διὰ τῶν ἀρχῶν τοῦ Λόγου, καὶ νὰ ἀφανίσῃ τὰς εἰς τὸ ἠθικὸν ἐναντιούμενας ἀρχὰς, ἐξήπλωσε κατ' ὀλίγου τὴν ἔρευναν εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας· ἐντεῦθεν διεγέρθη ζήλος νὰ ἐρευνήσῃ τὴν ἠθικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, νὰ

ένώσσει τὴν θεωρητικὴν μετὰ τὴν πρακτικὴν φιλοσοφίαν. Μετὰ πολλὰς ἀποτυχίας καὶ μονομερῆ δοκίμια εὐτύχησε τελευταίον ὁ Λόγος δι' ὁδηγίας τῆς ἠθικῆς αἰσθήσεως νὰ πατήσῃ τὸν ὀρθὸν δρόμον.

§. 357. Οὐγὼν Γρότιος, ἐπιτήδειος φιλόλογος καὶ θεολόγος καὶ νομικός, μετὰ προκοπὴν μεγάλην, καὶ καθαρὸν νοῦν καὶ ὑγιᾶ κρίσιν (γενν. 1583 εἰς Δέλφτινον, ἀπ. 1645 εἰς Ροσόκκ), ἠτοίμασε τὴν ὁδὸν εἰς ταύτας τὰς ἐρευνας μετὰ τὸ περιφημῶν τοῦ σύγγραμματος *Περὶ δικαιοσύματος πολέμου καὶ εἰρήνης*, τὸ πρῶτον δοκίμιον *Δικαιώματος τοῦ λαοῦ*, ἀφ' οὗ προπαρεσκεύασαν τὸ ἔργον Ὀλδεντόρπιος, Ἐμίγγιος, καὶ Βίγκλερος. Ἡ ἀγαθὴ του καρδιά ἀνέλαβε τὸ ἀντικείμενον τοῦτο διὰ νὰ σμικρύνῃ τὸ πλῆθος καὶ τὰς ταλαιπωρίας τῶν πολέμων· ἐπεχείρησεν ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ φυσικοῦ δικαιοσύματος καὶ βοηθούμενος ἀπὸ τὴν πηλυμάθειάν του ἐπροσπάθει διὰ δικαίων ἰδεῶν νὰ φέρῃ τὴν τῶν λαῶν συμφωνίαν· ἐμεταχειρίσθη τὴν ἐπαγωγὴν εἰς τὴν πρακτικὴν φιλοσοφίαν, ὁδηγηθεὶς ἴσως ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Βάικωνος. ἤρχισε νὰ ἐλευθερώσῃ ἑαυτὸν πλεονεξίας παρὰ τοῦ συγχρόνου του ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ τῆς αὐθεντίας. ἔβαλε τὴν βάσιν εἰς ἐξήγησιν τῆς ἰδέας τοῦ δικαίου, ὡς ἠθικῆς δυνάμειος, ἀνέχνευσε τὴν τούτου ἀρχὴν εἰς τὴν πρὸς εὐδαιμονίαν κλίσιν τοῦ ἀνθρώπου· διέκρινε τὸ φυσικὸν δικαίωμα ἀπὸ τὸ θετικόν, καὶ τὸ θεῖον λέγων καὶ τὸ ἀνθρώπινον, μ' ὅλον ὅτι ἐξέλαβε τὸ φυσικὸν δικαίωμα ὡς ταυτὸν μετὰ τὸ καθόλου θεῖον θετικὸν δικαίωμα· ἐπεχείρησε προσέτι καὶ τὴν διάκρισιν τοῦ ἐντελοῦς καὶ ἀτελοῦς δικαιοσύματος, τῆς δικαίας καὶ ἠθικῆς ὑποχρεώσεως. Μ' ὅλον ὅτι ὁ Γρότιος εἰς ὅλα ταῦτα μόνον τὴν ὁδὸν ἐδειξεν, ἐξέπνευσεν ὁμως

πολύ τὰ πνεύματα, καὶ κατέθεσεν ὄφθονον ὕλην εἰς πλειο-
 τέραν ἐπεξεργασίαν. Τὸ σύγγραμμά του ἔκαμεν ἐποχὴν,
 καὶ παντοδαπῶς ἐπεμνηματίσθη. Ἰωάννης Σέλδενος
 (γενν. 1584, ἀπ. 1654.) δι' ἄμειλλαν, ἔγραψε πολλὰ
 συγγράμματα περὶ τοῦ Ἰσραϊτικοῦ φυσικοῦ δικαιώματος, εἰς
 τὸ ὅποιον ἠκολούθησεν ἔπειτα τὸ Χριστιανικὸν διὰ Ζευτγραυῖου
 καὶ Ἀλδερτίου.

§. 358. Ὡς δὲ εἶσιν (§. 310.) ἀπέκλινα παντά-
 πασι ἀπὸ τὴν Σχολαστικὴν φιλοσοφίαν. Ἡ κυριώτερα του
 σπουδὴ ἦτο νὰ ζηρήξῃ διαρκὴ διαταγὴν τοῦ πολιτικοῦ σώ-
 ματος καὶ τοῦ πολιτικοῦ δικαιώματος, καὶ ἤρχισεν ἀπὸ φυ-
 σικοῦ δικαιώματος ἀρχὰς, τὰς ὁποίας παρήγαγεν ἀπὸ φυ-
 σικὴν εἰνὰ κατάστασιν· ὁ ἄνθρωπος φυσικῶς ὀρέγεται μὲν
 τὸ ὠφέλιμον, ἀποσρέφεται δὲ τὸ βλαβερόν. Συντήρησις
 ἑαυτοῦ καὶ θάνατος εἶναι τὰ πρότις ἀντικείμενα τῆς ὀρέ-
 ξεως καὶ ἀποσροφῆς του· ὅ,τι χρησιμεύει εἰς συντήρησιν
 καὶ ἀσφάλισιν ἀπὸ πόνου, δὲν εἶναι ἐναντίον τοῦ λόγου·
 ἄρα δίκαιον. Δίκαιον εἶναι ἡ ἐλευθερία τοῦ νὰ μεταχειρί-
 ζεταί τις τὰς φυσικὰς του δυνάμεις κατὰ τὸν ἕγιᾶ λόγον.
 Ἔχει λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος δίκαιον νὰ ζητῇ τὴν συντήρησιν
 του, καὶ ὅλα τὰ μέσα αὐτῆς, τὰ ὅποια θέλει καὶ δύναται
 νὰ μεταχειρισθῇ· δίκαιον λοιπὸν νὰ ζητῇ ὅλα· ἀλλὰ γεν-
 νᾶται ἐντεῦθεν διὰ τῶν ἀναποφεύκτων οἰκελοποιήσεων πόλε-
 μος πάντων κατὰ πάντων, γενικὸς κίνδυνος καὶ ἀνησυχία
 τὰ ὅποια φοβερίζουν τὴν συντήρησιν· ὁ Λόγος λοιπὸν (ἡ
 φιλαυτία) ὑπαγορεύει εἰρήνην, ἥτις δύναται νὰ σταθῇ μό-
 νον διὰ συνθηκῶν, ἤγουν διὰ τῆς εἰς τὴν πολιτικὴν κα-
 τάστασιν μεταβάσεως. Ἐδῶ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ἐθελουσίως
 ἡ δύναμις εἰς ἓνα. Ἀπόλυτος δύναμις τοῦ διοικητοῦ, ἀ-

πόλυτος ὑπακοή τῶν ὑπηκόων· τὸ μοναρχικὸν εἶδος εἶναι τὸ ἄριστον. Εἰς τὴν πολιτείαν ἐμβαίνει κατὰ πρῶτον διὰ συνθηκῶν τὸ ὑποχρεωτικὸν δικαίωμα· φιλαυτία μὲν εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ φυσικοῦ νόμου, ὠφέλεια δὲ ὁ σκοπὸς του· ὁ φυσικὸς νόμος εἶναι ἐνταυτῷ καὶ ἠθικός· ὁ Ὁδδείσιος διὰ τὴν βεβαιώσιν τῆς θεωρίας του κατέφυγεν εἰς τὴν παλαιὰν γραφήν. Ἐυρήκεν ὀλίγους μὲν ὁπαδοὺς, καὶ τούτους ἀλλοδαποὺς, πολλοὺ δὲ πλειοτέρους ἐναντίους· ἐκ μὲν τῶν πρῶτων εἶναι Λάμπερτος Βελθυλάνος (ἀπ. 1683), ἐκ δὲ τῶν δευτέρων, Ριχάρδος Κουμπερλάνδος.

§. 35α. Μετὰ τὰς προπαρασκευαίας τούτων καὶ πλειοτέρων ἄλλων γραμματισμένων ἔδωκεν ἐπιστημονικὸν εἶδος εἰς τὸ φυσικὸν δικαίωμα Σαμ. Πουφειμόρφος. Ἐγεννήθη εἰς Φλοῖαν τῆς Χερνίτζης τὸ 1632, ἐκ τοῦ 1661 διδάκταλος τῶν τῆς φύσεως καὶ τοῦ λαοῦ δικαιωμάτων εἰς Βιδελδέργου, ἔπειτα τὸ 1668 εἰς Λοῦνδον, καὶ ὡς Βρανδεμβουργικὸς βιογράφος ἀπέθανεν εἰς Βερολίνον τὸ 1694. Ἐπροσπάθησε νὰ πραγματευθῇ τὸ φυσικὸν δικαίωμα ὡς λογικὴν ἐπιστήμην, ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς ἀποκαλύψεως· τὸ ὅποιον τοῦ ἐπέσυρε πολλὰς ἐριδας μετὰ τοὺς Θεολογοῦντας φιλοσόφους (Βόλευτα Ἀλβέρτιου, καὶ Ἰωακείμ Ζεντγραύϊου)· καὶ νὰ ἐνώσῃ τὰς τοῦ Γροτίου καὶ Ὁδδείσιου θεωρίας. Οὗτος πρῶτος ἐξήγησεν ὀρθῶς τὴν ἀρχὴν τοῦ κοινωνικοῦ βίου· ὁ ἄνθρωπος ἐκ φιλαυτίας, πολλὰ μέσα βοηθείας χρειαζόμενος, κλίει φυσικῶς νὰ ζητῇ βοήθειαν ἀπ' ἄλλους, ἀλλὰ διὰ τὰς παντοδαπὰς ἐπιθυμίας του, καὶ τὴν ἔλλειψιν τῶν κληρονομικῶν μέσων, κλίει ἐπίσης φυσικῶς νὰ βλάπτῃ ἄλλους, καὶ ἔχει εἰς τοῦτο μεγίστην δύναμιν διὰ τῆς

ἐπιτηδειότητος τῶν χειρῶν του καὶ διὰ τοῦ ψεύδους. Ἐκ τῆς φιλαυτίας λοιπὸν πηγάζει ὁ φυσικὸς νόμος τῆς εὐδαιμονίας τοῦ νὰ ζητῶμεν καὶ νὰ διατηρῶμεν εὐδαιμονίαν ὅσον εἶναι δυνατόν· ὅστις κυροῦται ἐντελῶς ἀπὸ τὸν Θεὸν τὴν πλάσῃν τοῦ ἀνθρώπου καὶ δημιουργῶν τοῦ νόμου τῆς εὐδαιμονίας. Ἐντεῦθεν παρῆγεν ὁ Π. ὅλα τὰ καθήκοντα καὶ ἠθικὰ καὶ νομικά· καὶ ἀλόγη μὲν δὲν διέκρινε τὸ φυσικὸν δικαίωμα καὶ τὸ ἠθικόν· ἔβαλεν ὅμως τὰ θεμέλια τῆς καθόλου πρακτικῆς φιλοσοφίας. Αἱ πολλαὶ ἔριδες, εἰς τὰς ὁποίας ἐμπεριεπλέχθη, ολίγην ἐπροξένησαν ὠφέλειαν εἰς τὴν ἐπιστήμην.

§. 350. Χριστιανὸς Θωμάσιος (§. 342) ἠκολούθησε κατ' ἀρχαίς τὸν Πουρεμδόρφου, καὶ τὸν ὑπερασπίσθη κατὰ τῶν ἐναντίων του· ἀλλ' ἀπομακρυνθεὶς ἀπ' αὐτοῦ, ἥλλαξε καὶ τὰς ἀρχαίς, καὶ διέκρινε τὰ *praeccepta justi, decori et honesti*, καὶ περιώρισε τὸ φυσικὸν δικαίωμα εἰς πρῶτα ἀποφατικὰ πρὸςάγματα. Ταῦτα δὲ ἐπεχείρησαν μὲ εὐκρίνειαν μεγαλητέρα καὶ συνέπειαν Ἐφραίμ Γεράρδος, καὶ Νικολ. Ἰερ. Γύνδλεγγος (γενν. 1671, ἀπ. 1729 εἰς Ἀλλήν). Ἰπέβαλε δὲ ὁ Θωμάσιος ἀρχὴν τῆς ἠθικῆς τὴν λογικὴν ἀγάπην, ἣτις δὲν πρέπει νὰ εἶναι φιλαυτία, ἀλλ' ἦτο μ' ὅλου τοῦτο. Πρώτιστος σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κατ' αὐτὸν ἡ εὐδαιμονία, ἡ γουν εὐθυμία, ἣτις ἀκολουθεῖ ἀπὸ τὴν λογικὴν ἀγάπην.

§. 361. Εἰς δὲ τὴν Ἀγγλίαν ἐφάνη σειρὰ εὐγενῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἐπροσπάθησαν νὰ σερεώσωσι τὰς ἀρχικὰς τῆς ἠθικῆς ἀληθείας ἀσχέτως ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψιν, καὶ εἰς τοῦτο ἀκολούθησαν τὴν παρατηρητικὴν τοῦ Βάκωνος μέθόδου. Ἐζήτησαν τὴν ἀρχὴν τῶν ἠθικῶν ιδεῶν καὶ αἰσθημάτων.

των ὄχι εἰς τὸν λόγον, τὸν ὁποῖον ἐξελάμβαναν ὡς μόνην θεωρητικὴν δύναμιν, ἀλλ' εἰς ἰδίαν τινα αἰσθησιν, τὴν ἠθικὴν, ἐπειδὴ γενικῶς δι' αἰσθήσεως γινώσκεται τὸ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου πραγματικόν. Μ' ὅλον ὅτι ἦτο ἀνίκανος αὕτη ἡ ὑπόθεσις, ἐχρησίμευσεν ὅμως εἰς τὸ νὰ συλλάβωσι τὰ ἔργα τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως μὲ ὀξύτητα καὶ ἐνότητα μεγάλην, καὶ νὰ διακρίνωσι τὰ ἰδιά της πρὸς εὐκολίαν μελλούσης τιμῆς καλητέρας θεωρίας· ὁ κατὰ τῆς Ὀδδωσιακῆς διδασκαλίας πόλεμος ᾠδήγησε κατὰ πρῶτον τὸν Ριχάρδον Κουμβαρλάνδον (γένε. 1632, ἀπ. 1719) εἰς τὸ νὰ ἀποδεχθῆ ἄλλην ἀρχὴν διὰ τὰς ἠθικὰς πράξεις, ἡγουν τὴν ἀγαθὴν θείλησιν καὶ πρὸς ἑλοὺς τοὺς ἐνθρώπους καὶ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἐζήτησε νὰ τὴν ἀποδείξῃ ἐπισημονικῶς ὡς ὄρχην ὅλων τῶν καθηκόντων καὶ τῆς ἐξόχου εὐδαιμονίας· ὁ Κόμης Ἄντων. Σαφτεσδύριος, φίλος τοῦ Λωκίου, ἀλλὰ βλέπων ὀξυδερκῶς τὰ βλαδερὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐμπειρίας, ἐπεξεργάσθη ταύτην περαιτέρω πνευματωδέστατα. Ἔθεσε τὴν οὐσίαν τῆς Ἀρετῆς εἰς ὀναλογίαν τινα τῶν φυσικῶν καὶ ἰδίων τοῦ πράττουτος κλίσεων καὶ εἰς τὴν ἐκ τῶν μὴ ἰδιωφελῶν εὐαρέσῃσιν, μὲ τὴν ὁποῖαν εἶναι ἀνασπασίως ἠνωμένη ἡ ἰδέα του εὐδαιμονία.

§. 362. Τοῦτο τὸ σύστημα τῶν ἀγαθὰ θελοῦσῶν κλίσεων ἐτελειοποιήθη καὶ ἐμορφώθη διὰ τοῦ Ὀυτχεςῶνος καὶ Ὀουμου. Φραγκῖσκος Ὀυτχεςῶν (γένε. 1694, εἰς Ἰρλανδίαν, 1729 διδάσκαλος εἰς Γλασκοβίαν, ἀπ. 1747.) συνέλαβεν ὀξύτερα τὴν μεταξὺ φιλαυτίας καὶ ἠθικῆς ἀντίθεσιν. ἠθικὴ ἀγαθότης εὐρίσκειται μόνου εἰς τὰς ἀγαθὰ θελούσας κλίσεις, καὶ εἰς τὰς ἐκ τούτων ἀνακυπτοίσας μὴ ἰδιωφελεῖς πράξεις. Ἡ ἀγαθότης αὕτη εἶναι ὀνεξάρτητος

ἀπὸ ὠφέλειαν, ἀπὸ συμπαθητικὴν καὶ ἠθικὴν ἡδονὴν, ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸν θεωρητικὸν λόγον, ἀπὸ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ· εἶναι λοιπὸν θεμελιωμένη εἰς ἰδίαν τινὰ ἠθικὴν αἰσθησιν ἢ ὀρμὴν, ἥτις ἔχει τὴν ἀξίον καὶ δύναμιν νὰ διατάτῃ ὅλας τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἀνθρώπου, καὶ νὰ κρίνῃ τὴν ἔρθεα μετὰ τῆς ἰδιωφελουῦς καὶ μὴ ἰδιωφελουῦς σπουδῆς. Ἐπολέμησε τοὺς Φιλοσόφους, οἳ τινες ἐθεμελίοναν τὴν ἀρετὴν ἐπάνω τῆς φιλαυτίας, καθὼς Ἰωάννης Ἡλάρκειον, Σαμουήλ Κλάρκειον (γενν. 1675, ἀπ. 1729.), Βολλάσωνα (ὀπ. 1724.), οἳ τινες εἶχαν ζητήσιν τὴν οὐσίαν τοῦ ἠθικοῦ ἀγαθοῦ εἰς τὰς διανοητικὰς ιδέας τῆς ἐπιτηδειότητος τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀληθείας ὅχι χωρὶς ὀξύνοισιν, ἀλλὰ χωρὶς ἀγαθὸν ἀποτέλεσμα. Τοιοῦτος ἐσάθη καὶ Βερνάρδος Μαυδέβιλλιος, Ὀλλανδὸς εἰς τὴν Ἀγγλίαν (ἀπ. 1733.), ὅς τις ἠθέλει ὅλην τὴν ἀρετὴν τεχνικὸν γέννημα τῆς Πολιτικῆς καὶ ματαιότητος. Ὁ δὲ Ουίτχεςὼν παρήγαγεν ἀπὸ τῆς ἰδικίνου τοῦ ἀρχῆν ὅλον τὸ σύστημα τῶν καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων.

§. 363. Τὸ σύστημα τῆς ἠθικῆς αἰσθήσεως εὐνέστησε κατὰ πολλὰ εἰς τὴν Ἀγγλίαν διὰ τῆς ἠθικῆς του τάσεως, καὶ διὰ τοῦ θησαυροῦ εὐτυχῶν παρατηρήσεων καὶ ἐπισιαιῶν. Ποῖλοι ἀξιόλογοι ἄνδρες, οἷον Φοργυσὼν (γενν. 1724.) Ἐρρίκος Ὁμος, ὁ Λόρδ Καίμης συγγραφεὶς τῆς αἰσθητικῆς κριτικῆς (ἀπ. 1782.), Δαυΐδ Ὁυμος καὶ ἄλλοι, τὸ ἐπεξεργάσθησαν μὲ πνεῖμα καὶ κρίσιν, καθεὶς μὲ τὸν ἰδίον του τρόπον· ὁ ἔσχατος μάλιστα ἐπροσπάθησε νὰ δώσῃ εἰς τὸ σύστημα περισσοτέραν ὕλην καὶ τερρότητα διὰ τῶν μετ' ὀξύνοιας εἰσαχθέντων συχασηκῶν,

ὅτι ἡ φιλαυτία δὲν δύναται νὰ εἶναι βᾶσις τῆς ἀρετῆς, ὅτι ὁ λόγος, καθὸ θεωρητικὴ δύναμις, δὲν ἔχει καμμίαν ἐπίρροιαν εἰς τὸ πράττειν, καὶ διὰ τοῦ παραλληλισμοῦ τῆς ἠθικῆς αἰσθήσεως μὲ τὴν αἰσθητικὴν κρίσιν. Ἄδὰμ Σμιθ, ὁ φίλος τοῦ "Ουμου (ἔγενν. 1723, ἀπ. 1790.), περίφημος διὰ τὸ περί Δικαιώματος τῶν ἔθνων σύγγραμμάτου, ἐξέφερε τὴν ἠθικὴν ἀπὸ τὴν συμπάθειαν, ἐπειδὴ ἐγνώρισεν, ὅτι ἡ οὐσία τῆς ἠθικῆς ἐνυπάρχει εἰς τὰς πράξεις, ὅσαι δύναται νὰ δικαιωθῶσι γενικῶς· διὰ τῆς συμπαθείας ἐμβαίνομεν εἰς τὸν τόπον τοῦ ἄλλου, καὶ κρίνομεν τὴν ὀρθότητα τῶν πράξεων τοῦ ἀπαθῶς, οὐδέτεροι καὶ ἐλεύθεροι ἀπὸ τούς ἐκ τοῦ ὑποκειμένου προσδιορισμούς του· ἐκ δὲ τῶν ἀπαθῶν τούτων κρίσεων γεννῶνται καθολικοὶ κανόνες τῆς ἠθικῆς χρήσιμοι διὰ τὰς ἰδίας ἡμῶν πράξεις.

§. 364. Τὸν αὐτὸν δρόμον ἔλασεν ἡ ἠθικὴ φιλοσοφία καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἀφ' οὗ οἱ Ἰησουῖται ἐμσταχειρίσθησαν τὴν ἠθικὴν ὄργανον τῶν τοῦ τάγματός των σκοπῶν, καὶ ἐπροσάθησαν νὰ τὴν ἀναδείξωσιν ἀρεστοτέρα, καὶ οὕτω τὴν ἀπεξέρησαν ἀπάσης ἀξίας· ἀνέστησαν ἐναντίου οἱ Πασκάλιοι καὶ Νικόλαος καὶ Μαλεμβράγγιος, διὰ νὰ ἀναγκαιώσωσι τὸ φθοροποιὸν πνεῦμα των, ἀντιπαρατάττοντες ἠθικὴν αὐστηράν, ἀλλὰ μυσηριώδη, καὶ φανητιώδη, ἣτις δὲν ἐσάθη ἐπὶ πολὺ εἰς ὑπόληψιν. Ὁ Ροσχεφαυκώλτιος (ἀπ. 1680) ἐζωγράφησε τὸν ἄνθρωπον ὡς ἰδιωφελές· ἐδῶ τὸ διεσχημασμένον μέρος τῶν ὑψηλοτέρων τάξεων τῆς ἀνθρωπότητος εὑρηκεν εὐ-ἀρεσον ἠθικὴν. Ἡ ἐμπειρία ἐσυνήργει πάντοτε τὴν θεωρίαν, ὅτι ἡ ἠθικὴ θεμελιούται ἐπάνω τῆς Ψυχολογίας καὶ ἐπροσπάθει ἢ νὰ παράξῃ ἀπὸ τὴν φιλαυτίαν τὸ σύστημα τοῦ ἰδιωφελούς, τὸ ὁποῖον ἀντέκειτο εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ἠθικῆς,

καθώς ἔκαμεν Ἀδριανὸς Ἐλβέτιος, ἢ νὰ ἐνώσῃ ἀνακολούθως τὰ αἰτήματα τῆς Ἠθικῆς μετὰ τὴν φιλαυτίαν· καθὼς ἔκαμεν Γαβριήλ Βουνότος Μαβλὺς (γεν. 1709., ἀπ. 1785) καὶ Ἰωάννης Ἰάκωβος Ρουσσῶς (γεν. 1712, ἀπ. 1778), ὅς τις ἐπροσπόθησε νὰ λάμψῃ διὰ τῆς παραδοξολογίας του, καὶ ἤξευρε νὰ κάμνῃ ὠραῖα ἐπιφωνήματα εἰς πράγματα τῆς Ἠθικῆς. Ἔπεθεσεν οὗτος μετὰ Ρουβέντου ἠθικὴν τινα αἰσθησιν. Αἱ τολμηραὶ καὶ μονομερεῖς πολιτικαὶ ιδέαι του ἐγέννησαν πολλὰ ἀποτελέσματα. Καὶ Διονύσιος Διδερότος (ἀπ. 1784) ἀνήκει εἰς τὴν τελευταίαν μερίδα.

§. 365. Μεταξὺ δὲ τῶν Γερμανῶν ἔκαμεν ἐποχὴν εἰς τὴν πρακτικὴν Φιλοσοφίαν Χριστιανὸς Βόλφιος μετὰ τὸ βάσιμον πνεῦμα του. Ἐξήτησεν ἀρχικὴν τινα ιδέαν, ἐκ τῆς ὁποίας ἠδύνατο νὰ ἀντλήσῃ διὰ συλλογισμοῦ ὅλην τὴν περίληψιν τούτου τοῦ μέρους τῆς μαθήσεως, καὶ τὰ συναρμολογήσῃ συστηματικῶς τὰ μέρη εἰς τὸ ὅλον, τὸ ὁποῖον πρῶτος αὐτὸς ἐξεπένησε, καὶ εὔρηκε τὴν ιδέαν τῆς τελειότητος, τὴν ὁποίαν τοῦ ἐφοιῦστο ὅτι ἐπεβεβαίωθεν ἐνταυτῷ καὶ ἡ πείρα. Τελειότητα δὲ ἐννοεῖ τὴν συμφωνίαν τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐλευθέρων πράξεων ὅχι μὲ νόμον τινα τοῦ λόγου, ὁλλὰ μετὰς προτέρας καὶ ὑσέρας κατάσσεις κατὰ τινα φυσικὸν νόμον διὰ τῆς θείας θελήσεως. Ἔπάρχει λοιπὸν διπλὴ ὑποχρέωσις. Ἀρετὴ εἶναι ἕξις τοῦ ἀποτελεῖν πάντοτε τελειότεραν τὴν ἑαυτοῦ κατάσσειν. Ἡ ἀνωτάτη ἀρχὴ τῆς Ἠθικῆς εἶναι: Κάμνε πάντοτε καὶ σεαυτὸν καὶ τὴν κατάσσειν σου τελειότερα, καὶ, διὰ νὰ κατορθωθῇ τοῦτο, κάμνε τελειότεραν καὶ τὴν τῶν ἄλλων κατάσσειν. Ἡ συνείδησις

τῆς τελειότητος εἶναι ἡδονή· διαρκoῦσα δὲ ἡδονή, εὐδαιμονία. Ἡ συνειδήσις ἀνεμποδίστου προόδου εἰς μεγαλητέραν τελειότητα· εἶναι ἡ ἔξοχος εὐδοιμονία καὶ τὸ ἔξοχον ἀγαθὸν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐυτεῦθεν παράγει ὁ Βόλφιος τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς, καὶ τοῦ φυσικοῦ δικαιώματος, καὶ τῆς Πολιτικῆς, καὶ ἐξ αὐτῶν, τοὺς μερικοὺς κανόνας μὲ φαινομένην εὐκολίαν καὶ ἐπιξεργασίαν. Ἡ ἐνότης καὶ ἡ συνέχεια ἔδωκαν εἰς τοῦτο τὸ σύστημα μεγάλην ἀπ' ἄλλα προτίμησιν, καθὼς καὶ ὅτι ὁ λόγος ἐτέθη ὡς γνωστικὴ ἀρχὴ τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας. Ἀλλ' ἡ ἀοριεῖα τῆς ἀρχικῆς ἰδέας, ἡ δυσκολία τῆς παραγωγῆς ὅλων τῶν καθηκόντων, μάλιστα τῶν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τῶν τοῦ δικαιώματος, καὶ ἡ ἔλλειψις ἠθικῶν ἐλατηρίων εἶναι τὰ κυριώτερα ἐλαττώματα, τὰ ὅποια μ' ὅλους τοὺς ἀγῶνας ἀξιολόγων ἀνδρῶν δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἐκβαλθῶσιν ἀπὸ τῆς σχολῆς. Πλάτωνα καὶ Γάρβιο (ἀπ. 1798.) ἔδειξαν εὐκρινῶς τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν νέαν παράστασιν τοῦ συστήματος. Ἀλλὰ μερικαὶ ὕλαι παρεσάθησαν ὠφελίμως εἰς ταύτην τὴν σχολήν, μάλιστα διὰ Ἀββέτου (ἐγεν. 1738, ἀπ. 1766.)

§. 366. Χριστιανὸς Ἀυγ. Κρούσιος, ἴδεν ἐν μέρει τὰ τοῦ Βολφιακοῦ συστήματος ἐλαττώματα μὲ ὀξύτερον βλέμμα. Ἠροχισεν αὐτος ὄχι ἀπὸ ἰδέας, ἀλλ' ἀπὸ παρατήρησιν τῆς θελήσεως, καὶ τῆς ὁρμῆς τῆς συνειδήσεως, καὶ ὑπέθεσε τὴν ἰδέαν τοῦ καθήκοντος, καὶ τῆς ἠθικῆς ἀνάγκης, ἢ ὑποχρεώσεως, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ὡς ἀρχικὴν τῆς ψυχῆς δύναμιν, καὶ διέκρινεν ἀκριδέστερα τὸ εἶδος τῶν ἐλευθέρων πράξεων καὶ τὰ κρυῖνα ταύτας. Ἡ ἰδέα τοῦ νόμου ἔφερε τὸν Κρούσιον εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ νο-

μοδότης· και οὕτως ἔλαβε τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ ὡς ἀρχὴν τῆς Ἠθικῆς. Ὅτι συμφωνεῖ μὲ τὰς τελειότητας τοῦ Θεοῦ και τοὺς σκοποὺς του, τοῦτο εἶναι ἀγαθὸν και ὑποχρεωτικὸν πρόσταγμα δια λογικὰ ὄντα. Ἀλλ' ὁ Θεὸς πρῶτον μὲν θέλει τὴν ἀρετὴν τῶν ἐλευθέρων του δημιουργημάτων, ἔπειτα δὲ τὴν εὐδαιμονίαν των. Ἡ Ἠθικὴ λοιπον τοῦ Κρουσιῦ ἀνάγεται εἰς τὴν ἀποκάλυψιν, και δὲν ἐξετάζει μὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ λόγου τὴν ἠθικὴν κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου· περιεχει δὲ πολλὰς εὐτυχεῖς ἀληθείας, και τὴν διακρίσιν, εἰς και ὄχι τόσο ἐκόμην καθάραν, τοῦ πρέποντος και ὀφειλομένου.

§. 367. Δύο κυριώτερα ἐλαττώματα τῶν πλειοτέρων συστημάτων τῆς Ἠθικῆς εἶναι, ὅτι ἢ ἤρχιζαν ἀπὸ τῆς φιλαυτίας, ἢ ἐκατουτοῦσαν εἰς αὐτήν· και εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον και ἦττον εὐδαιμονίας και φρονήσεως διδασκαλίαι· και ὅτι τὸν λόγον ἐκλαμβάνουσι πάντοτε ὡς τὴν ἀρχικὴν νομοθεσίαν τῆς ἐλευθερίας. Ταῦτα τὰ ἐλαττώματα ἐκατάλαβαν μὲν δύο φιλόσοφοι, καμμίαν δὲ μεταρρυθμίσειν εἰς ἐπιόρησαν. Ἀρνούλδος Γευλίνιξος (§ 327.) ἐγνώρισε τὴν φιλαυτίαν ὡς τὸ πρῶτον ἐλάττωμα ὅλων τῶν παλαιῶν και νεωτέρων συστημάτων τῆς Ἠθικῆς· ἔθεσε τὴν οὐσίαν τῆς ἀρετῆς εἰς μίαν καθάραν ἀγάπην ὡς πρακτικὸν ζῶντα λόγον, ἢ εἰς τὴν πρὸς τὸν λόγον και πρὸς τὸν Θεὸν ὑπακοὴν ἐκ τιμῆς τοῦ λόγου, ἢ τις δεικνύεται εἰς τὸ προσέχειν, ὑπακοίειν, εἰς τὴν αὐστηρὰν φυλακὴν τῶν παραγγελμάτων τοῦ λόγου, και εἰς τὴν παντὸς ἄλλου καταφρόνησιν. Αἱ καταπληκτικαὶ και πολλάκις ἐπιτύχικαὶ θεωρίαι του ἔμεναν πάντοτε ἀνευρέγητοι, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἱκανῶς δεμελιωμένα, και εἶναι συνυφασμένα μὲ τὸ σύστημα τῆς

αιτιολογίας, και τελευτῶσιν εἰς τυφλὴν πρὸς τοῦ Θεοῦ τὸ θέλημα ὑπακοήν, τὸ ὁποῖον ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν τοῦ λόγου πᾶσαν δραστηριότητα. Ριχάρδος Πρίκιος (γενν. 1723, ἀπ. 1791.) αὐτὸς μὲν δὲν συνέταξεν Ἠθικῆς σύστημα, ἐξήγησεν ὅμως μὲ ὀξύνοια πολλὰ μέρη τῆς Ἠθικῆς. Ἐπολέμησε τὸ σύστημα τῆς ἠθικῆς αἰσθήσεως ὡς ἀσυμβίβαστον μὲ τὴν ἀμετάβλητον ἠθικὴν ἀρχὴν, τὴν ὁποῖαν ἐξελάμβανεν οὗτος, καθὼς τὴν ἰδίαν τῆς οὐσίας και αἰτίας, αἰώνιαν και ἀρχικὴν ἀρχὴν τοῦ νοῦς και ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς θείας θελήσεως. Τὴν δὲ οὐσιώδη διαφορὰν ἠθικῆς και αἰσθητικῆς, ἀρετῆς και εὐδαιμονίας, και τὴν τῶν δύο τελευταίων ἀλληλουχίαν ἐσαφηνίσειεν εὐτυχέστατα. Και ὁ Γέλλερτος δὲ ἐξύπνισε τὸ πρακτικὸν και ἠθικὸν πνεῦμα διὰ τῶν συγγραμμάτων και προβλημάτων του.

§. 368. Και εἰς τὴν ἐπικράτειαν δὲ τῆς Πρακτικῆς Φιλοσοφίας ἀνεφάνη διαμαχομένη τις τάσις μεταξὺ ἐμπειρίας και διανοήσεως μὲ ἐπαισθητὴν ὑπεροχὴν τῆς πρώτης· και τὰ μὲν αἰτήματα τοῦ λόγου δὲν ἀπορρίφθησαν ποτὲ παντελῶς, σπανίως δὲ παρελήφθησαν πάντῃ καθαρῶς, ἐπειδὴ ὁ λόγος πάντοτε σχεδὸν ὑπετέθη ὡς ὄργανον ἐπιστάσις, και ὡς ὑπηρετῆς τῆς αἰσθήσεως, και ὄχι ὡς ἀὐθυποστάτως πρακτικὴ δύναμις. Ἡ ἠθικὴ λοιπὸν Φιλοσοφία ἦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκλογὴ τοῦ κατὰ θεωρίας τοῦ ὑποκειμένου καλητέρου δοκοῦντος· και ἀνάμειξις τῆς φιλαυτίας και τῶν συμπαθητικῶν κλίσεων. Ἡ ἐλευθερία ἔκαμνεν ἐνταῦθα μεγάλας δυσκολίας· διότι περὶ ταύτης τῆς ἀρχικῆς συνθήκης ὑγιούς τινος Ἠθικῆς ἢ ἐλάμβαναν ὑπ' ὄψιν μόνον τὴν ψυχολογικὴν ἐλευθερίαν, ἢ ἐπροσπάθουν νὰ ἐπὶλύσωσι τὸ πρόβλημα τοῦτο μεταφυσ

σικῶς· καὶ διὰ τοῦτο ἐκατήντων πάντοτε εἰς τὸν προορι-
σμὸν, ἢ ἀπεδέχοντο τυφλὴν καὶ ἀκούουσαν ἐλευθερίαν·
ὅσῳ πλέον ἠσθάνοντο τὰς δυσκολίας, καὶ ἐφοβοῦντο νὰ
τὰς λύσεις, τῶσιν πλέον ἐσμικρύνετο ἡ ἐπισημονικὴ σπου-
δὴ, καὶ εἰς τὸν τόπον αὐτῆς ἐνέβαινε τὸ ἀναπαυτικὸν καὶ
δημῶδες καὶ εὐκατάληπτον.

§. 369. Ἐὰν προσέξωμεν εἰς τὴν Φιλοσοφίαν τοῦ
χρονικοῦ τούτου διαστήματος, θέλομεν ἰδεῖν ὅτι ἐκέρχθησε
πλέον κατ' ἔκτασιν παρὰ κατ' ἐπίτασιν· ὅλοι οἱ μερικῶς
κλάδοι τῆς φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης ἠϋξήσαν πλουσίως κατ'
ἕλκην· προσετέθη νεον φιλοσοφικὸν μάθημα ἡ Αἰσθητικὴ·
ἡ περιοχὴ τῆς ἐφηρμοσμένης φιλοσοφίας ἐξηπλώθη· καὶ ἡ
ἐνέργειά της ἐγνωρίσθη εἰς ὅλην τὴν ἐπικράτειαν τῶν ἄν-
θρωπίνων γνώσεων· Κατ' εἶδος δὲ ὀλίγας προόδους ἔκαμεν·
αἱ ἔρευναί περὶ τοῦ ἰδίου τῆς φιλοσοφίας χαρακτῆρος, καὶ
τῆς μορφῆς αὐτῆς καὶ τοῦ σκοποῦ της μολίς ἤρχισαν· αἱ
περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν γνώσεων ἀντιμαχόμεναι θεωρίαι δὲν
ἐξηκριβώθησαν· καὶ ἡ μὲν μέθοδος τῆς παρατηρήσεως καὶ
ἐπιτασίας καὶ ἀποδείξεως ἠρευνήθη πονταδαπῶς, αἱ δὲ
ἀρχικαὶ αὐτῶν συνθήκαι καὶ ἡ χρῆσις καὶ τὰ ὅρια πολλὰ
ὀλίγον ὠμειλήθησαν. Ἐπεκράτει ἀδεβαιότης καὶ ἀμφισβολία
καὶ ἄσυμφωνία εἰς ὅλα τὰ μέρη της περὶ ἀξιολογωτάτων
πραγμάτων· αἱ ἔριδες ἠλαττώθησαν πλέον ἐξ ἀδιαφορίας
καὶ ἀηδίας διὰ τὴν ἀπστευχίαν παρὰ οἱ ἀποφασιστικὰς κρί-
σεις. Ἀπ' ὅλας τὰς φιλοσοφικὰς ἐπιστήμας ἔλειπεν ἄκρι-
εῖς προσδιορισμὸς τῶν ὀρίων καὶ αὐστηρὸς ἐπισημονικότης,
ἐπεὶ δὲ ἔλειπαι ἀρχαί, τὰς ὁποίας δὲν ἠδύνατο νὰ ἐγγυη

θῆ ἢ προσαζομένη τῆς Φιλοσοφίας διὰ τῆς Ψυχολογίας μεταρρυθμίσεις (α).

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ.

ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΧΗ.

Ἄπο Καντίου ἕως τῶν ἡμερῶν μας.

Κριτικὴ φιλοσοφία.

§. 370.

Μεταρρυθμίσεις τῆς φιλοσοφίας ἦτο ἀναγκαία, καὶ ἔγινε διὰ Φιλοσόφου εἰς πρώτης τάξεως, ὅς τις εἶχε πρὸ πολλοῦ προπαρασκευασθῆν εἰς οὐσιώδη αὐτῆς βελτίωσιν, ἡσυχάζων, ἀλλὰ πάντοτε λαμβάνων ζωηροτάτην μετοχὴν εἰς ὅλα τῆς Φιλοσοφίας τὰ πράγματα. Μανουήλ ΚΑΝΤΙΟΣ (γενν. τὴν 20. Ἀπριλίου 1724.) διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας εἰς Καϊνιγσβέργ (ὁπ. τὴν 22. Φεβρ. 1804.) ἦτο ὁ δεῦτερος Σωκράτης, ὅς τις ἔχε διὰ τοῦ φυσικοῦ ὑγινοῦς ἀνθρώπινου νοῦς, ἀλλὰ διὰ νέας κριτικῆς μεθόδου, ἣτις ὠδήγει εἰς γνῶσιν τῶν δυνάμεων καὶ ἀδυναμιῶν τοῦ ὄνθρωπου πνεύματος, ἐξώωσεν καὶ ἐχειραγώγησεν τὸ ἐξεταστικόν

(α) Revision der Philosophie von Chph. Meiners
Th. Göttingen und Gotha. 1772. 8.